

Referenți științifici: prof. univ. dr. Liviu PAPADIMA
lector univ. dr. Oana FOTACHE

© editura universității din bucurești*

Șos. Panduri, 90-92, București – 050663; Telefon / Fax: 021/410.23.84

E-mail: editura_unibuc@yahoo.com

Internet: www.editura.unibuc.ro

Tiparul s-a executat sub c-da nr. 3035 / 2012
la Tipografia Editurii Universității din București

Tehnoredactare computerizată: Meri POGONARIU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OMAGIU. Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana

Modernitate și interdisciplinaritate în cercetarea lingvistică. Omagiu doamnei profesor Liliana Ionescu-Ruxăndoiu / ed. Mihaela Constantinescu, Gabriela Stoica, Oana Uță Bărbulescu. – București: Editura Universității din București, 2012

Bibliogr.

ISBN 978-606-16-0099-1

I. Constantinescu, Mihaela (ed.)

II. Stoica, Gabriela (ed.)

III. Uță Bărbulescu, Oana (ed.)

81

CUPRINS

Portret	
Alexandru Niculescu.....	9
Date bio-bibliografice	11
Tabula gratulatoria	21
Articole	
Elena ALBU, <i>Litota în discursul politic</i>	23
Rodica AMEL, <i>Linguistic interaction – an organic structure</i>	35
Iulia BARBU, <i>Verba dicendi din limba română care nu admit discurs citant: dificultăți de interpretare</i>	47
Cezar BĂLĂȘOIU, „Rinul se varsă în mare”. <i>Ștergerea mărcilor enunțiative în procesul de îmbogățire a unui discurs fondator</i>	56
Niculina BERCEA, <i>Procese eliptice în proza lui Mircea Horia Simionescu</i>	69
Angela BIDU-VRÂNCEANU, <i>Terminologie și pragmatică</i>	77
Grigore BRÂNCUȘ, <i>Valorile perfectului simplu în „La Lilieci”</i>	84
Marinela BURADA, <i>From language facts to cultural assumptions and back: a case study</i>	87
Cristina CĂLĂRAȘU, <i>Interacțiunea verbală literar/ regional în epoca globalizării. Studiu de caz</i>	96
ViCTOR CELAC, <i>Despre metodă în lexicografie și un studiu de caz: biografia sintagmei casa scării</i>	101
Oana CHELARU-MURĂRUȘ, <i>Mâncăm „cu stil”: denumiri metaforice în limbajul culinar românesc</i>	115
Iuliana CHIRICU, <i>Condiții de reușită a discursului raportat</i>	126
Gheorghe CHIVU, <i>Fapte de limbă vorbită în „Occisio Gregorii Vodae”, prima piesă de teatru scrisă în limba română</i>	135
Sara CIGADA, <i>Remarques sur les fonctions du discours direct dans la narration</i>	143
Marina CIOLAC, <i>L'interaction verbale médiatisée : types de dialogues dans une émission française télédiffusée</i>	161
Mihaela-Viorica CONSTANTINESCU, <i>Umor politic românesc în perioada comunistă. Studiu de caz pe un corpus autentic</i>	178

Alexandra CUNIȚĂ, <i>Prise en charge et prise en compte dans l'avant-propos ou l'édito(rial) du magazine Science & Vie</i>	189
Maria CVASNÎI CĂTĂNESCU, <i>Analogia – stereotip argumentativ în Anonimul Cantacuzinesc</i>	203
Florica DIMITRESCU, <i>Din nou despre datarea elementelor lexicale ale limbii române – cu privire specială asupra neologismelor</i>	209
Frans H. VAN EEMEREN & Bart GARSSSEN, <i>Strategic maneuvering in political argumentation. The plenary debate in the European Parliament as an argumentative activity type</i>	227
Claudia ENE, <i>Forme ale polifoniei în limbajul publicistic românesc din secolul al XIX-lea</i>	242
Giovanni GOBBER, <i>Notes on Dialogical Structuring in Georgian Verb Morphology</i>	254
Sanda GOLOPENȚIA, <i>Prénoms francos en Nouvelle Angleterre?</i>	261
Valeria GUȚU ROMALO, <i>În problema „sintaxei dialogale”</i>	269
Ana-Cristina HALICHIAS, <i>Exprimarea metaforică a noțiunilor DEȘTEPT și PROST în limba latină</i>	277
Emil IONESCU, <i>Un pseudo-concept: relațiile ternare</i>	286
Catherine KERBRAT-ORECCHIONI, <i>L'impolitesse dans certains types d'interactions à caractère politique : problèmes théoriques et étude de cas</i>	296
Raluca LEVONIAN, <i>Comicul intertextual în literatura parodică postmodernă</i>	311
Natașa-Delia MAIER, <i>Forme ale autodezvăluirii în conversația cu participare exclusiv feminină: narațiunea și lamentarea. Studiu de caz</i>	318
Mihaela MANCAȘ, <i>Câmpul lexico-semantic al „tristeții” în poezia lui Tudor Arghezi</i>	328
Maria MARIN, <i>Arhiva Fonogramică a Limbii Române, sursă de material pentru cercetări interdisciplinare</i>	342
Luminița MARTON, <i>Figură de stil și semnificație în poezia Lectia de citire de Nichita Stănescu</i>	351
Stanca MĂDA, <i>Rolul moderatorului în ședințele din mediul profesional</i>	358
Cătălina MĂRĂNDUC, <i>Tehnici de problematizare în textul literar</i>	366
Iulia MĂRGĂRIT, <i>Din lexicul dialectal al femeilor</i>	375
Michael METZELTIN, <i>L'importance de la sémantique référentielle</i>	383
Manuela NEVACI, <i>Unitatea etnică și lingvistică a aromânilor cu dacoromânii (pe baza surselor bibliografice)</i>	389
Florentina NICOLAE, <i>Considerații privind perenitatea limbii latine în evoluția limbajului religios românesc</i>	397
Alexandru NICULESCU, <i>Un „doctor – canus vir – ex Walachia”</i>	402
Gabriela PANĂ DINDELEGAN, <i>Distribuția diftongilor ăa și ăo și poziția lor în sistemul limbii</i>	405

Emilia PARPALĂ, <i>Paranteze „pragmatice” (denivelări enunțiative în poezia românească postmodernă)</i>	413
Carmen-Ioana RADU, <i>Identitatea discursului parlamentar românesc în context european. Studiu comparativ</i>	423
Nicoleta ROGOSIEVICI DEACONU, <i>Reprezentarea parodică postmodernă</i>	437
Julieta ROTARU, <i>Reprezentările palatalei africane lungi în manuscrisele atharvavedice și dialectele vedice</i>	443
Răzvan SĂFTOIU, <i>Perspective asupra faticului</i>	448
Raluca SINU, <i>Traducerea umorului bazat pe componenta culturală în subtitrarea în limba română a The Daily Show – Global Edition</i>	459
Andreea SOARE, <i>Funcții ale dativului în cronică lui Ion Neculce (I)</i>	468
Camelia STAN, <i>O structură sintactică veche: complementul predicativ al obiectului</i>	473
Gabriela STOICA, <i>Afecte și lexic afectiv în context religios (secolele al XVII-lea – al XVIII-lea)</i>	479
Adriana STOICHIȚOIU ICHIM, <i>Aspecte sociolingvistice privind exprimarea genului la numele de profesioni</i>	493
Ariadna ȘTEFĂNESCU, <i>Imaginea oratorului în discursul parlamentar românesc din secolul al XIX-lea: metodă de analiză și studiu de caz</i>	511
Ana-Maria TEODORESCU, <i>Despre cercetarea interacțiunii verbale în spațiul românesc – privire sintetică de după 1990. Contribuția Lilianei Ionescu-Ruxăndoiu în acest domeniu</i>	526
Alice TOMA, <i>L'organisation topicale du discours mathématique</i>	534
Domnița TOMESCU, <i>Actualizarea alocutivă prin vocativ în limba română</i>	547
Camelia UȘURELU, <i>Tendențe actuale în evoluția numelor de profesioni</i>	553
Oana UȚĂ BĂRBULESCU & Melania ROIBU, <i>Medierea în traducere sau cum lacurile pot fi și altceva în afară de lacuri</i>	560
Andra VASILESCU, <i>Deicticele empatetice</i>	569
Ioana VINTILĂ-RĂDULESCU, <i>Observații asupra limbajului unor acte normative recente</i>	587
Lucia WALD, <i>Probleme ale traducerii în concepția lui Ieronim și a lui Augustin</i>	597
Rodica ZAFIU, <i>Argumentarea prin analogie: criterii de evaluare și strategii de respingere</i>	604
Ramona-Maria ZVIRID, <i>Teoriile emoției și actele de limbaj expresive</i>	611

etc.). Contextele în care sunt introduse unele neologisme nu sunt totdeauna conforme cu normele standard ale morfosintaxei sau cu cele ale semanticii: *e într-un protest, ...nu găsește nicio intelectualitate în asta*. Alteori se recurge chiar la creații proprii bazate pe sistemele limbii, de exemplu pluralul *oratorii: au oratorii pentru sală* etc., în care unitatea nou creată are ca sinonim cuvântul „discurs”.

6. Suprapunerea diverselor registre ale limbii: **standard, regional, popular** evidențiată anterior poate conduce la o concluzie mai generală, și anume că, în cazul studiilor deși, programatic, subiectul își propune să nu renunțe la specificul regional al achizițiilor native ale limbajului, în practică adoptă unele particularități din alte arii (îndeosebi cele muntenească, unde trăiește în ultima vreme).

7. Din perspectiva atenuării diferențelor regionale în vorbire, un rol important îl au astăzi interferențele culturale și interacțiunile culturale determinate de statutul socioprofesional al vorbitorilor. Acesta are, în general, un rol important în desfășurarea acestui proces, putând grăbi sau întârzi atenuarea diferențelor regionale. În cazul prezentat este vădit rolul său în impulsivitatea procesului, așa cum este evident că orice predictibilitate referitoare la evoluția sa ulterioară este prematură.

8. Epoca mondializării, în care ne aflăm în momentul de față, acționează în sensul accelerării procesului respectiv. Deși lingviștii acceptă cu greu conceptul de *globalizare lingvistică*, el se infiltrează tot mai mult în majoritatea domeniilor vieții, astfel încât apar afirmații surprinzătoare de tipul: „globalizarea nu cruță nici literatura. Pare evident că există (există deja?) o literatură fără frontiere” (Manolescu 2011).

Bibliografie

- Charaudeau, P., D. Maingueneau (sous la direction de), 2002, *Dictionnaire d'analyse du discours*, Paris, Éditions du Seuil.
- Coteanu, I., 1961, *Elemente de dialectologie română*, București, Editura Științifică.
- Cvasnii Cătănescu, M., 1982, *Structură dialogului din textul dramatic cu aplicare la dramaturgia românească*, București, Tipografia Universității din București.
- Maigret, É., 2003, *Sociologie de la communication et des médias*, Paris, Armand Colin.
- Manolescu, N., 2011, „Poezia fără frontiere”, *Adevărul*, 1-2 octombrie, 2011, p. 63.
- Vion, R., 1992, *La communication verbale. Analyse des Interactions*, Paris, Édition Hachette.
- Vulpe, M., 1967, „Fapt dialectal, fapt popular”, *Studii și cercetări lingvistice*, XVII, nr. 4 (apărut și în M. Vulpe, *Opera lingvistică*, I, 1967, pp. 61-71).

Literary / regional verbal interaction in the globalization era. A case study Abstract

In this article, the author has undertaken a study case looking at the interference between the regional language (the Moldavian subdialect) and the standard language. The results are conclusive: although the speaker declares that he retains his regional language, in reality this is only achieved to a lesser extent in the interview. The strongest feature of the regional language is seen at the level of vowels; the alteration of consonants according to the peculiarities of the Moldavian subdialect occurs much less frequently. The high levels of neologism usage and the predominance of the standard pronunciation shows the diminishing of the dialectic differences, as a result of education and globalization.

DESPRE METODĂ ÎN LEXICOGRAFIE ȘI UN STUDIU DE CAZ: BIOGRAFIA SINTAGMEI CASA SCĂRII

Victor CELAC

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”,
București

Pe la începutul secolului al 20-lea, în lingvistica europeană se înfruntau două mari direcții: una, a neogramaticienilor, inspirați, în ultimă instanță, de lingvistica indo-europeană, care erau interesați mai ales de originea formelor verbale și de stabilirea legilor de evoluție a cuvintelor. Etimologia practică în cadrul acestei direcții era esențialmente *etimologie-origine*. Unul dintre ultimii reprezentanți ai acestei direcții și, probabil, cel mai ilustru, este W. Meyer-Lübke, cu al său REW. Cealaltă direcție, inspirată de expansiunea cercetărilor în domeniul geografiei lingvistice și, în general, de acumularea unor mari cantități de date de ordin lingvistic și filologic, insista dimpotrivă asupra faptului că fiecare cuvânt există și evoluează de-a lungul secolelor în împrejurări speciale, unice, angrenat într-o multitudine de raporturi dintre cele mai diferite cu alte cuvinte, din aceeași familie sau din alte familii, raporturi care se nasc și apoi dispar, într-un proces nesfârșit. Acest proces ar putea fi comparat cu mișcarea valurilor pe suprafața mării, mișcare uneori mai furtunoasă, alteori mai calmă, dar care nu încetează niciodată și nici nu prezintă stări identice. În acest caz, etimologia nu se limitează să descopere etimonul îndepărtat, ci își propune să urmărească în detaliu și *biografia* cuvintelor. Ar fi un truism să mai spunem că între forma actuală a cuvintelor și originea lor nu există un gol, ci o evoluție continuă. Cei care au inițiat această direcție sunt, între alții, Hugo Schuchardt, Jules Gilliéron și Walter von Wartburg, cărui aparține și opera cea mai importantă, izvorâtă din această viziune – FEW.

Dacă ne gândim la modul în care este tratată etimologia cuvintelor în dicționarele limbii române din ultimele decenii, trebuie să admitem că este vorba, fără excepție, de o simplă *etimologie-origine*. Totul este cât mai succint cu putință în alineatul consacrat etimologiei; cuvântul de ordine pare să fi fost limitarea la simpla enunțare a etimonului, ca și cum etimonul ar fi o mică podoabă, care trebuie agățată la sfârșitul fiecărui articol; lipsesc orice fel de indicații privind eventualele interferențe dintre cuvinte, privind motivațiile unor evoluții semantice (care nu totdeauna sunt de la sine înțelese), în cazul cuvintelor polisemantice, sau privind originea și motivația expresiilor, sintagmelor și a altor unități. Este vorba de un fel de inerție a lexicografiei românești din ultimele decenii, inerție cu atât mai greu de înțeles și de acceptat cu cât în lingvistica românească se înregistrează din ce în ce mai multe cercetări excelente care au în vedere biografia cuvintelor, adică urmărirea în detaliu a evoluției formelor și a sensurilor, prin cercetarea atentă a atestărilor disponibile, de pildă, studiile lui Al. Graur (1963, 1975), volumele dedicate expresiilor românești publicate de Stelian Dumistrăcel (2001 [ultima ediție]), volumele publicate în colecția *Etymologica*, coordonată de acad. Marius Sala (Avram 1997, 2000, 2001; Frățilă 2000; Loșonți 2001, 2007; Mărgărit 2007; Nestorescu 2006) și multe altele.

S-ar putea obiecta că toate detaliile legate de biografia cuvintelor ar îngreuna prea mult dicționarele adresate publicului larg, precum DEX, NDU etc., și că ele ar putea figura cel

mult în dicționarele academice. Realitatea este însă că și în dicționarele academice – DLR, MDA – domină aceeași tendință de a prezenta etimologia într-o manieră cât mai concisă. Situația era alta în DA, seria veche a dicționarului academic, unde adesea s-au dat detalii legate de biografia cuvintelor, dar actualmente tendința este inversată și trebuie s-o spunem această inversare este un fapt mai degrabă anacronic. În fond, această manieră concisă de a indica etimologia este inspirată chiar de dicționarele academice din ultimele decenii. DEX și celelalte dicționare adresate publicului larg, în general, au rezumat DLR-ul, deci ele nici nu aveau cum să dezvolte etimologia mai mult decât în DLR.

În definitiv, lexicografia este un domeniu care își extrage materia din științele limbii din filologie, dialectologie, semantică, etimologie etc. și deci lucrările lexicografice ar trebui să fie racordate cumva la progresul acestor științe.

Pe de altă parte, dorim să prezentăm exemplul lexicografiei franceze, unde, la fel ca în dicționarele adresate publicului larg, precum *Petit Robert* etc., în general, rezumă marea de date din dicționar etimologic, FEW, dar marea deosebire este că acolo ele au ce rezuma! De pildă, în *Petit Robert* s.v. *crucial* putem citi că acesta este un împrumut din latină, atestat în franceză din 1560, cu sensul inițial „fait en croix” (= în formă de cruce), cu citatul ilustrativ *Incision cruciale*, iar despre sensul mai răspândit actualmente „fondamental, très important. [syn. capital, critique, décisif, déterminant” se precizează că el este atestat din 1911, fiind un calchism semantic după engleză. Evident că această prezentare succintă din *Petit Robert* are la bază mai ales datele din FEW 2, 1381b s.v. *crux*, unde sunt înregistrate atestările, începând de la cea mai veche și până în momentul redactării, și unde aceste date sunt analizate și interpretate.

* * *

În cele ce urmează vom cerceta biografia sintagmei *casa scării*, pentru a încerca să aducem unele clarificări în această privință, clarificări care lipsesc cu desăvârșire din dicționarele limbii române, de vreme ce ele se limitează doar să noteze și să definească această sintagmă în cadrul articolului *casă* „clădire destinată pentru a servi de locuință omului”. Uneori sintagma *casa scării* este enumerată printre alte unități într-o ordine care poate părea bizară, cum vedem în MDA s.v. *casă*¹: sintagma noastră, *casa scării*, apare (sub nr. 33), după *casa ascensorului* (nr. 32), deci undeva între *casa morii* (nr. 30) și *casa suveicii* (nr. 35). Alteori, ca în DEXI, sintagma *casa scării* stă, fără nicio explicație, în vecinătatea sintagmei *casa mare* și această alăturare iarăși poate părea bizară, de vreme ce *casa mare*, ca și *casa morii* sau *casa suveicii*, aparțin universului rural tradițional, iar *casa scării* și *casa ascensorului* trimit la realități ale mediului urban prin excelență.

Așadar, de ce se spune *casa scării*? Desigur, în orice bloc există o scară, sau mai multe, dar de unde și până unde *casa scării*? De ce spațiul în care este construită scara s-a numit *casă*? Una peste alta, deși motivația rămâne neclară, probabil toți vorbitorii sunt convingeți că aici este o utilizare specială a binecunoscutului cuvânt *casă* s.f. „clădire destinată pentru a servi de locuință omului”, echivalent deci cu fr. *maison*, eng. *house*.

Pentru a elucida originea și, implicit, motivația acestei sintagme, am încercat să vedem, pe de o parte, ce sintagme similare cu termenul *casă* mai există în limba română (este vorba despre *casa ascensorului/ liftului* „spațiul în care se deplasează ascensorul”). Pe de altă parte, am încercat să vedem ce sintagme mai există în limba română pentru a denumi aceleași realități, „spațiul din structura unei clădiri în care este construită scara”/ „spațiul în care se deplasează ascensorul”. Am descoperit structuri precum *golul scării*, *colivia scării*, *cușca scării* și chiar *caja scării* cu acest sens, precum și sintagme corespunzătoare pentru *ascensor*: *golul ascensorului*, *colivia ascensorului*, *cușca ascensorului*.

Am realizat documentarea acestei cercetări având în vedere următoarea distincție, fundamentală, în viziunea noastră: am distins, pe de o parte, (1) *sursele primare*, adică texte de orice fel, din orice stil funcțional, în care un autor construiește un anumit discurs, cu un anumit scop, altul decât acela de a reflecta asupra cuvintelor, iar pe de altă parte, (2) *sursele secundare* – dicționare de orice fel, lucrări consacrate lexicului și terminologiilor, glosare etc. – toate acestea sunt caracterizate tocmai prin reflecția asupra cuvintelor. Considerăm că termenii aleși pentru a fundamenta această distincție (*surse primare/ secundare*) sunt întru totul potriviți, deoarece orice lucrare din categoria *surse secundare* trebuie să se raporteze și la anumite *surse primare*. Această raportare poate fi explicită sau nu, dar ea nu poate lipsi niciodată, în cazul unei întreprinderi lexicografice cât de cât serioase. Chiar și atunci când cineva ar dori să alcătuiască un dicționar din ceea ce știe el, fără a se documenta, rezultatul ar fi un dicționar al propriului său idiolect, cu alte cuvinte, propria competență lingvistică ar fi luată drept sursă primară. Nu dorim să se înțeleagă de aici că sursele secundare (dicționarele etc.) ar trebui să se raporteze exclusiv la surse primare. Se știe că dicționarele disponibile la un moment dat pot fi luate drept surse pentru dicționarele în curs de elaborare, dar situația în care un nou dicționar s-ar limita doar la dicționare precedente, adică doar la surse secundare, ar trebui calificată fără dubiu drept plagiere și condamnată ca atare, pentru că nu ar mai ține pasul cu dinamica limbii și nu ar putea aduce nici un fel de progres în lexicografie. Este absolut sigur că nici un autor de dicționare nu ar putea face gestul de a declara că nu a ținut cont de sursele primare și că s-a limitat doar la cele secundare.

În privința *sursele primare* valorificate, nu am fixat limite. Am folosit toate fișierele de orice fel și toate corpusurile electronice la care am avut acces, inclusiv Internetul, pentru a găsi atestări cu sintagmele urmărite. Am luat în calcul și traduceri în română din literatura universală, atribuind traducătorilor (și nu autorilor traduși) „responsabilitatea” selectării unei sau altei structuri lexicale. Am realizat această documentare urmărind mai ales cele mai vechi atestări și, pentru această exigență, Internetul, evident, nu este un bun sfetnic. Dacă vedem că sintagma *casa scării* apare de câteva zeci de mii de ori pe site-uri în limba română, iar sintagma *colivia scării* apare numai de 20 de ori, acest raport caracterizează doar momentul actual. Dacă ne limităm doar la Internet, nu știm dacă nu cumva acum 50 sau 60 de ani situația era diferită. Anticipând, vom spune că, pe baza atestărilor mai vechi, am ajuns la concluzia că situația chiar era diferită.

Mai precizăm că dicționarele și alte surse secundare prin excelență pot furniza uneori și interesante atestări primare. Avem în vedere utilizarea de către lexicografii a unor cuvinte în cadrul definițiilor, cu scopul de a defini alte cuvinte, deci în metalimbajul lexicografilor. De pildă, în DA, litera C (1940) s.v. *colț* apare într-o definiție cuvântul *abrupt*, deci aceasta este o atestare primară a lui *abrupt*, din metalimbajul redactorilor de la volumul respectiv. Atestarea este cu atât mai valoroasă și, la prima vedere, chiar curioasă, cu cât în vol. cu litera A (1913) lipsește un articol *abrupt*. Cu alte cuvinte, *abrupt* a lipsit din nomenclatura stabilită pentru litera A, dar este folosit în metalimbaj, la litera C. Alt exemplu de același fel este cu sintagma *golul ascensorului*, care apare de mai multe ori în LTR₂ s.v. *ascensor* (unde se explică cu multe detalii și cu desene, schițe, ce feluri de ascensoare există, care sunt părțile lor etc.), dar această sintagmă lipsește s.v. *gol*. Așadar, autorii au folosit sintagma *golul ascensorului* ca pe o noțiune asumată anterior, fără a simți nevoia să o definească, dar cu scopul de a explica, defini altceva.

Am consultat 27 dicționare ale limbii române, căutând unitățile lexicale pe care le vom discuta. În 13 dicționare dintre cele mai vechi nu am relevat nici una dintre unitățile

lexicale avute în vedere (POLIZU [1857]; PONTBRIANT [1862]; BARCIANU₁ [1868]; BARCIANU₃ [1900]; LM [1871–1877]; DDRF [1893–1895]; TDRG₁ [1903–1924]; TDRG₂ [1986–1989]; TDRG₃ [2000–2005]; ȘĂINEANU₆ [1929]; CADE [1926–1931]; SCRIBAN [1939]; DA [ante 1940]).

1. CASA

1.1. Casa scării în dicționare.

1.1.1. Apare pentru prima dată în LTR₁ s.v. *colivie* (1949, vol. 1, p. 726), ca sinonim pentru *colivia scării*, definită „spațiu închis între pereți, într-o clădire, rezervat scării”. S.v. *casă* apare, de asemenea, sintagma *casa scării*, însă fără definiție, doar cu trimitere la *colivie*, unde, cum am spus, este dată și definiția. Această situație ne face să credem că sintagma *colivia scării* era preferată, privilegiată în raport cu *casa scării*. Aceeași preferință, privilegiere, există și în DP₁; DP₂; DTT, pentru că și aceste dicționare doar semnalează sintagma *casa scării* s.v. *casă* și fac o simplă trimitere la *colivie*, sub care este dată definiția întregă.

1.1.2. În schimb în LTR₂ (1958, vol. 3, p. 556), lucrurile stau invers, deoarece sintagma *casa scării* este explicată cu multe detalii s.v. *casă*, iar sintagma *colivia scării* este doar semnalată la locul alfabetic (s.v. *colivie*), făcându-se trimitere la *casă*. De altfel, sintagma *casa scării* este înregistrată și definită s.v. *casă* deja de DL (1955), apoi de M. D. ENC.; DEX; MDA; NDU; DEXI.

1.2. *Casa scării* în surse primare. În ciuda eforturilor noastre, cea mai veche atestare descoperită de noi este din 1969. Este vorba despre traducerea în română a romanului *Nostromo* de Joseph Conrad, realizată de Andrei Ion Deleanu:

Între cei doi pereți ai casei scării, îngustă, năvălea lumină puternică de sus. (Deleanu 1969 : 207).

După această dată atestările devin din ce în ce mai numeroase. Iată câteva exemple :

În semiobscuritatea casei scărilor, merceologul, dintr-un confuz simț al datoriei, vru s-o tragă la el, s-o sărute, s-o jumulească puțin, he, he. (Brebănuș 1994 [1972-1974]: 63).

Încă o rotire în casa scării, și ne-am pomenit pe palierul de la 8, într-o lumină suprafirească. (Cărtărescu 1996: 129).

Când a dat înghețul, caloriferele de pe casa scării au crăpat [pentru că geamurile se spărseseră]. (Cimpoieșu 2001: 290).

O simplă căutare pe Google, pagini scrise în limba română, pentru expresia exactă „casa scării”, în august 2010, ne-a dat peste 45.000 de ocurențe.

1.3. *Casa ascensorului* în dicționare. *Casa ascensorului* „spațiul în care se deplasează cabina unui ascensor” apare în dicționare, s.v. *casă*, începând cu LTR₁ (1949) apoi în LTR₂; DL; DP₂; M. D. ENC.; DTT; DEX; MDA; NODEX; NDU; DEXI.

1.4. *Casa ascensorului/ liftului* în surse primare. Am găsit-o abia începând cu 1985 („casa ascensorului” în *Revista economică* 1985: 36).

Iată alte atestări mai recente:

„Spațiile comune din interiorul clădirii (*casa scării, casa ascensorului, holuri, coridoare, subsoluri, scări exterioare*)” (*Legea locuinței* nr. 114/1996).

Urcam treptele... trepte de catedrală, până la marele portal căscat spre casa liftului, care arăta exact cum îl văzusem atunci, în toamna mutării noastre. (Cărtărescu 2002: 23; mai este o atestare la p. 342).

Testul căutării pe Google, site-uri în limba română, ne-a dat în august 2010 pentru *casa ascensorului* peste 5.000 de ocurențe și pentru *casa liftului*, 18.600 ocurențe.

Cum am spus mai sus, sintagmele *casa scării, casa ascensorului/ liftului* nu sunt singurele cunoscute în limba română pentru a denumi realitățile respective. Vom vedea că alte sintagme cu același sens, acum practic ieșite din uz, au adesea atestări mai vechi decât *casa scării/ ascensorului/ liftului*.

2. GOLUL

2.1. *Golul scării*. Nu există în dicționare, în schimb [2.2.] am descoperit această sintagmă sau varianta a ei cu al doilea substantiv la plural – *golul scărilor* – într-o serie de surse primare:

Deschise ușa în golul scărilor ce scoborau spiral în frig și întuneric. (Arghezi 1965 [1934]: 134).

Vântul pătrundea în golul scării, prin uși șubrede, prost închise și mai totdeauna uitate deschise. (Popescu 1954: 267).

Sufletele ședea la etajul doi și pașii vizitatorului neplăcut făceau în golul scării un ecou teribil. (Călinescu 1968 [1956]: 159).

Odată cu răsuflările lor mirosul amar al florii de migdal urca din golul scării tot mai amețitor. (Nersesian 1994: 164).

2.3. Este adevărat că sintagma *golul scării* nu este suficient de precisă. Ea poate însemna „casa scării” și credem că acesta este sensul ei mai tehnic și mai vechi, de la care s-a creat sensul ușor figurat „spațiu gol în jurul căruia sunt dispuse scările”. În blocurile mai noi acest loc gol nu există; scările, care merg de obicei în zig-zag, sunt practic lipite de axa lor interioară, probabil din motive de economie de spațiu, dar în unele clădiri mai vechi scările aveau în mijloc un anumit spațiu destul de larg; am descoperit, mai ales în literatura de detenție, mai multe atestări de felul următor:

Nu a rezistat la atâtea presiuni morale și s-a aruncat cu capul în jos în golul scării. Din ziua aceea s-a dat ordin să se pună grilaje înalte pe scări. (Paven 1996: 50).

Totuși din citatul din Arghezi de mai sus se înțelege clar că acolo *golul scărilor* înseamnă exact „casa scărilor”, nu „loc gol în mijlocul unor scări”. Este absolut imposibil ca o ușă să se deschidă direct în spațiul acela gol în care unii deținuți din închisorile comuniste se aruncau pentru a se sinucide.

2.4. Am descoperit și sintagma *golul ascensorului*, în LTR₂, cu sensul tehnic „spațiul în care se deplasează cabina ascensorului”: *Ascensoare cu mașina așezată lângă golul ascensorului, sus, sau la un etaj intermediar.* (LTR₂ s.v. *ascensor* [1957, vol. 2, p. 106]; mai sunt cinci ocurențe ale acestei sintagme, pe paginile 106-109; este și o schiță detaliată din care se vede că *golul ascensorului* înseamnă exact „spațiul în care se deplasează cabina ascensorului”).

În plus, am descoperit sintagma *golul puțului*, în domeniul mineritului, care pare să însemne „spațiul gol dintr-un puț de mină”. Iată citatul: *Barieră rulantă: barieră care închide golul puțurilor în dreptul rampelor* (LTR₁, s.v. *barieră* [1949, vol. 1, p. 298]; pe această pagină mai sunt încă 3 atestări ale sintagmei *golul puțului* cu același sens).

Substantivul *gol* apare și în alte contexte tehnice, din domeniul construcțiilor: *golul ferestrei*, *golul ușii* „spațiu liber care se lasă în perete pentru a se așeza o fereastră sau o ușă (DL; MDA; DEXI; este clar că sintagma a călătorit din DL în celelalte două dicționare).

Am găsit 11 surse, databile înainte de 1980, între care T. Arghezi, G. M. Zamfirescu-Fănuș Neagu, unde apare sintagma *golul ușii*; două surse, databile înainte de 1980, între care Ion Minulescu, unde apare sintagma *golul geamului*; nouă surse, databile înainte de 1980 între care T. Arghezi, Al. Sahia, Ștefan Bănuțescu, unde apare sintagma *golul ferestrei*. După 1980, atestările sunt, evident, din ce în ce mai numeroase.

2.5. Toate aceste sintagme ar putea părea cuiva, la prima vedere, niște utilizări metaforice, figurate, dar ele sunt, în realitate, niște unități tehnice, împrumutate din limba franceză, unde există toate sintagmele corespunzătoare: *vide d'escalier*, *vide d'ascenseur*, *vide de porte*, *vide de fenêtre* (cf. Google, pagini în limba franceză, de pildă), unele cu atestări mai vechi de 200 de ani (*Il faut observer que ce dernier moyen ne peut avoir lieu sans danger, non pour la solidité, mais pour l'usage, que lorsque le vide de l'escalier est assez grand pour que la largeur des marches, vers le bout de l'escalier, ait plus de 6 pouces, ou 16 centimètres* [Rondelet 1804 : 345]). E adevărat că aceste expresii sunt destul de rar întâlnite în franceză – ele nu sunt consemnate în TLF, fiind prea tehnice, dar TLF s.v. *vide* prezintă totuși următorul sens special din arhitectură, căruia îi sunt subsumate, în mod evident, toate aceste sintagme: „ouverture, baie pratiquée dans un mur ; toute partie d'un bâtiment qui n'est pas occupée par de la construction”.

3. COLIVIA

3.1. Sintagma *colivia scării*. Apare pentru prima dată în LTR₁ s.v. *colivie* (1949, vol. 1, p. 726). Cum rezultă din ce am spus mai sus (1.1.1.), aici *colivia scării* pare a fi preferată în raport cu *casa scării*. Aceeași preferință apare și în DP₁; DP₂; DTT, precum și în NODEX, unde, s.v. *colivie*, apare sintagma *colivia scării* „spațiul închis rezervat scării unei clădiri”, precum și sintagma-sinonim *casa scării*, dar s.v. *casă* lipsește sintagma *casa scării* ! Această preferință pentru sintagma *colivia scării* este abandonată în LTR₂, deoarece *colivia scării* este înregistrată s.v. (1959, vol. 5, p. 12) doar ca semnalară și cu trimitere la *casa scării*, unde se dau toate detaliile. Celelalte dicționare nu atestă sintagma *colivia scării*.

3.2. Nu am găsit-o nici în vreo sursă primară.

3.3. Sintagma *colivia ascensorului*. Așteptarea inițială ar fi fost ca (în mod simetric cu perechea *casa scării/casa ascensorului*) *colivia ascensorului* să apară cu sensul de „spațiul în care se deplasează cabina unui ascensor, casa ascensorului”, ceea ce nu se întâmplă în dicționare, [3.4.] ci doar într-o sursă primară:

Treptele înconjurau colivia ascensorului, și la fiecare palier apărea câte un culoar lung cu covoare pestrițe (Ralea 1968 : 218).

3.5. În schimb, *colivia ascensorului* figurează cu alt sens, „cabina ascensorului”, în LTR₁ s.v. *ascensor* (1949, vol. 1, p. 208) de mai multe ori și în MDA s.v. *colivie*.

3.6. Cu același sens apare sintagma *colivia liftului* într-o sursă primară :

Manipula colivia liftului fără a te opri între două etaje (Cioculescu 1995 [1970]: 183).

Ambiguitatea constatată – *colivia ascensorului* cu cele două sensuri „casa ascensorului”/ „cabina ascensorului” – trebuie să fi fost unul dintre factorii care vor fi dus la eliminarea sensului „casa ascensorului”, cu atât mai mult cu cât substantivul *colivie* este mai cunoscut, cu un sens similar celui de „cabina ascensorului”, în domeniul mineritului: „construcție de metal acționată mecanic și servind la transportarea persoanelor, a materialelor și a minereului extras” (atestat din 1949, LTR₁; LTR₂; DP₁; DP₂; DL; DM; DER; M. D. ENC.; DTT; DEX; MDA; NODEX; NDU; DEXI), precum și sensul (la rulmenți) „ramă metalică sau de material plastic, în care se montează corpurile rostogolitoare ale unui rulment și care menține o distanță egală și constantă între acestea” (atestat din 1949, LTR₁; LTR₂; DP₁; DP₂; DER; M. D. ENC.; DTT; MDA; DEXI), dar și cu alte sensuri speciale, din mecanică etc.

3.7. Care ar putea fi originea acestor utilizări speciale ale substantivului *colivie* ? Răspunsul nu poate fi decât următorul: calc semantic după fr. *cage*, s.f., moștenit din latină, cu sensul de bază „colivie, cușcă”, atestat în franceză din 1150 (FEW, 2, 552a s.v. *cavea*). Cum putem vedea în dicționarele limbii franceze, există numeroase sintagme din diverse domenii tehnice în care intră acest substantiv: *cage d'un édifice* „ensemble des murs extérieurs qui en déterminent la forme”, *cage d'une maison*, *cage d'escalier* (atestată din 1676 [FEW]), *cage d'ascenseur*, *cage du différentiel*, *cage de la bielle*, *cage des coussinets de bielle*, *cage d'un roulement à bille*, *cage de laminoir* și chiar din anatomie: *cage thoracique* (toate în TLF). Inspirându-se din franceză, unii vorbitori ai limbii române au adăugat vechiului substantiv *colivie* diversele sensuri speciale, care apar în sintagmele menționate mai sus: *colivia scării*, *colivia ascensorului*, *colivia la rulmenți*.

4. CUȘCA

După ce am văzut că în limba română există sporadic sintagme precum *colivia scării/ascensorului*, nu vom fi mirați să aflăm că există și sintagme corespunzătoare cu sinonimul *cușcă*, evident, un alt calc semantic, tot după fr. *cage*.

4.1. *Cușca scării* „casa scării” nu apare în dicționare, [4.2.] dar am descoperit-o într-o serie de surse primare :

L-am cunoscut pe Ion Pillat în casa lui Alexandru Macedonski. Voi uita vreodată terifianta cușcă a scării la capătul căreia felinarul aprins până la cele mai târzii ore ale nopții era menit să conducă pașii nesiguri care escaladau acest dificil urcuș al poeziei? (Vianu 1971 [1934]: 206).

Ziua, cușca scării și vestibulul primesc lumina soarelui de sus, printr-un luminator tăiat în pod, după planurile arhitectului Vilacroz. (Petrescu 1988 [1955]: 349).

În cealaltă mână avea o pungă de cauciuc roșu pentru apă caldă și se oprise în capul scării din spate strigând „Dilsey” la intervale regulate, fără înflexiuni, spre cușca liniștită a scării care cobora într-un întineric complet, deschizându-se apoi iarăși acolo unde o fereastră cenușie își trimitea lumina. (Ivănescu 1971: 251).

Toate [picturile] se găsesc în *cușca scării clopotniței*, fiind ascunse de privirile credincioșilor. Ele nu au deci un caracter public, fiind un fel de „Malerei für Maler”, o pictură pe care zugravul o realizează pentru sine și câțiva inițiați. (Barbu 2001: 198).

4.3. Nici sintagmele *cușca ascensorului*, *cușca de lift* „spațiul în care se deplasează cabina ascensorului” nu apar în dicționare, [4.4.] dar le-am descoperit în două cărți recente:

Nu mă puteam despărți de dânsul, el însuși îmi ținea strâns brațul, coborând scările, de-a lungul *cuștii de lift*, ajungând în holul marmorean și, în sfârșit, în stradă, pe Edgar Quinet. (Cosașu 1997: 82).
În curte... se așternea deja un amurg albastru, alunecând ca un enorm ascensor între pereții *cuștii*. (Lazurca 1998: 477).

4.5. Însă *cușca ascensorului* are, ca și *colivia ascensorului*, același potențial de ambiguitate, putând să desemneze nu doar „casa ascensorului”, ci și „cabina ascensorului” cum se vede din următorul exemplu:

Domnul senator, corpolent, important și sever, s-a închis în *cușca ascensorului*, pe când doamna a escaladat treptele de marmură, pe fâșia îngustă de pluș roșu, cu sprintenă agerime de căprior. (Petrescu 1961 [1924]: 515).

Acesta trebuie să fie unul dintre motivele marginalizării sintagmei *cușca ascensorului*, cu ambele sensuri, în limba română actuală. Adăugăm că o bună motivație suplimentară pentru *cușca ascensorului* „casa ascensorului” (dincolo de calchiera sintagmei din franceză *cage d'ascenseur*) este reprezentată de faptul că în clădirile mai vechi ea este confecționată din niște grilaje care chiar seamănă cu o cușcă, cum se poate vedea, de pildă, în clădirea Universității din București de pe strada Edgar Quinet, evocată de Radu Cosașu într-unul dintre citatele de mai sus. Pe de altă parte, această motivație nu se regăsește în cazul sintagmei *cușca scării* „casa scării” (v. atestările de mai sus). Nu ne-am putea imagina ca o *casă a scării* să fie confecționată din grilaje.

5. CAJA

5.1. Acum, după ce am văzut că substantivul fr. *cage*, cu contextele tehnice corespunzătoare, se află la originea acestor utilizări speciale ale substantivelor *colivie* și *cușcă* despre care am discutat, a venit momentul să aflăm că acest cuvânt francez nu numai a îmbogățit semantismul celor două substantive românești, ci a și fost împrumutat ca atare, în forma *cajă* s.f., figurând și el în cadrul unei sintagme pentru a denumi „casa scării”: *caja scării*, necunoscută mării majorități a dicționarelor – am găsit-o numai în LTR₂, care s.v. *caja* (1958, vol. 2, p. 240) scrie: „*Caja scării* – termen impropriu pentru *casa scării* (v.)”. Înțelegem că, din punctul de vedere al autorilor LTR₂, această sintagmă este nerecomandabilă, realitatea corespunzătoare nu este definită aici, s.v. *cajă*, ci în articolul *casă*, la care se face trimitere. Bănuim totuși că ceea ce s-a întâmplat în acest caz poate fi descris prin sintagma (inventată de noi *ad hoc*) „sindromul *Appendix Probi*”. Altfel, dacă sintagma *caja scării* nu ar fi cunoscut o anumită circulație în epocă, autorii LTR₂ nu ar fi avut nici un motiv să o califice drept „termen impropriu pentru *casa scării*”. Mai credem că această calificare a sintagmei *caja scării* va fi avut la bază și motivații de ordin ideologic din epoca respectivă (1958). Probabil, autorii LTR₂ au dorit să lase să se înțeleagă că sintagma *caja scării* trebuie considerată o invenție „capitalistă, decadentă etc.”, spre deosebire de sintagma *casa scării*, pe înțelesul „maselor largi muncitorești”.

5.2. Totuși, deși această sintagmă a fost combătută de LTR₂ și acum ea este necunoscută mării majorități a vorbitorilor, ea apare în câteva cărți din deceniile trecute:

Caja scărilor spiralice. (Vătășianu 1959: 130)

Dintre cele trei corpuri de clădire, cel dinspre apus avea deasupra parterului și un etaj, la care urca o *scară spiralică* din care a mai rămas *caja*. (Vătășianu 1959: 294)

O *scară spiralică* a cărei *cajă* e asupra fațadei din nord. (Oprescu 1970: 175)

O *scară* în spirală, găzduită într-o *cajă* cilindrică. (Drăguț 1979: 123)

Prin *caja scării* tăiată în grosimea zidului, destul de îngustă ca să poată fi ușor apărută de un singur om împotriva a douăzeci de dușmani, răzbi murmurul a două glasuri. (Deleanu 1969: 260; în aceeași sursă apare și sintagma general cunoscută *casa scării* (Între cei doi pereți ai *casei scării*, îngustă, năvălea lumină puternică de sus. [207]) cu sens identic. Nu putem întrevedea nici un fel de diferențe semantice între aceste două sintagme: atât *caja scării*, cât și *casa scării* din acest roman desemnează strict același obiect din realitatea extralingvistică. Trebuie să deducem de aici că și în idiolectul traducătorului cele două sintagme erau sinonime).

Ne oprim asupra atestărilor din cartea lui Virgil Vătășianu, cunoscut istoric al artei și medievist român (n. 1902, Sibiu – m. 1993, Cluj), cu studii liceale la Sibiu, studii universitare la București (1920-1924), apoi la Praga, și doctorat la Viena (1927). După terminarea studiilor, a locuit la Cluj și a lucrat la Universitatea din Cluj. Faptul că, prin formația sa, era ancorat mai degrabă în mediul științific de expresie germană nu l-a împiedicat să folosească acest franțuzism – *caja scării* – în cartea sa publicată în 1959. Cum am arătat mai sus, prima atestare a sintagmei de față datează din 1958 (LTR₂), deci cu un an mai înainte, dar această apropiere cronologică este desigur întâmplătoare. Trebuie să ne imaginăm că Virgil Vătășianu și-a elaborat cartea pe durata a ani și ani de muncă și că el nu a așteptat până la 57 de ani, câți avea în 1959, ca să învețe un franțuzism precum *caja scării*: îl știa desigur de decenii.

În fine, în august 2010, am obținut de la Eugen Pamfil, conferențiar la Facultatea de Construcții, Universitatea Tehnică „Gheorghe Asachi”, Iași, o foarte bună, chiar-neasteptată confirmare a acestei sintagme. Am luat legătura cu Eugen Pamfil având intenția să-l întrebăm: (1) dacă cunoaște sintagma *caja scării*; (2) cu ce sens (în caz că o cunoaște). A fost suficient să-i punem doar prima întrebare, la care Eugen Pamfil ne-a dat prompt și răspunsul la cea de-a doua, adăugând că unii profesori de la Facultatea de Construcții preferă să folosească expresia *caja scării*, considerând-o mai elevată decât *casa scării*.

Acest substantiv, *cajă*, are și alte sensuri, tot în contexte speciale, tehnice, precum „(mec.) înveliș metalic de protecție a unui motor; carter” sau în sintagma *caja laminorului*. (atestată în dicționare din 1949, [după MDA, cu sensul „cabină (minieră)”, dar sursa din 1949, citată acolo, este imposibil de verificat, din cauza impreciziei în descrierea siglei în bibliografia MDA], apoi în LTR₂ [1958, vol. 2, p. 240 – pe aproape o pagină se explică cu multe detalii ce este *caja laminorului*]; DP₁; DP₂; DTT; M. D. ENC.; NDU; DEXI; adăugăm că *cajă* apare și în dicționarele de neologisme începând cu ediția a treia, din 1978). În ceea ce privește sursele primare, am găsit acest substantiv doar într-un articol din revista *Viața Românească* (1952, VII, p. 159, 160, 162 „caja finisoare [a laminorului]”).

Observațiile pe care le putem desprinde sunt următoarele:

Sintagmele uzuale actualmente, *caja scării*, *caja ascensorului/ liftului* au fost precedate de alte sintagme cu același sens, cu atestări adesea mai vechi, cu care au intrat în concurență și pe care le-au marginalizat, dar nu le-au eliminat complet:

golul scării: atestat din 1934 (Arghezi 1965 [1934]: 134; Călinescu 1968 [1956]: 159; Nersesian 1990: 164)

golul ascensorului: atestat în 1957 (LTR₂)

colivia scării: atestat din 1949 (LTR₁; DP₁; DP₂; DTT; NODEX)

colivia ascensorului: atestat în 1968 (Ralea 1968: 218)

cușca scării: atestat din 1934 (Vianu 1971 [1934]: 206; Petrescu 1988 [1955]: 349; Ivănescu 1971: 25; Barbu 2001: 198)

cușca de lift: atestat în 1997 (Cosașu 1997: 82)

cușca ascensorului: atestat în 1998 (Lazurca 1998: 477)

caja scării: atestat din 1958 (LTR₂; Vătășianu 1959: 130, 294; Deleanu 1969: 260; Opreșcu 1970: 17; Drăguț 1979: 123; mărturia prof. Eugen Pamfil [2010]).

Cușca de lift și *cușca ascensorului*, deși sunt atestate abia în anii 1990, nu au putut apărea brusc, ca niște meteoriți; ele trebuie puse în relație cu *cușca scării*, atestată deja din 1934, la Tudor Vianu.

Casa scării apare mai întâi în dicționarele (LTR₁, apoi DL, DEX ș.a.), cele mai vechi atestări în surse primare fiind sensibil mai tardive; la fel stau lucrurile cu *casa ascensorului* și *liftului* (v. 1.1–1.4 supra). Acest raport este însă inversat în cazul tuturor celorlalte sintagme de care ne-am ocupat, care fie apar în surse primare cu mult înaintea consemnării lor în dicționare, fie apar numai în surse primare, lipsind deci din dicționare. Acest raport pledează foarte clar și o dată în plus în favoarea unei vechimi mai mari a celorlalte sintagme, în comparație cu *casa scării/ascensorului*, generalizate actualmente.

Am văzut mai sus că toate sintagmele care au precedat și au concurat sintagmele *casa scării*, *casa ascensorului/ liftului* provin, fără îndoială, din terminologia franceză a arhitecturii. Dar care ar putea să fie originea sintagmelor cu cuvântul *casă*? Credem că originea este, în mare, aceeași: sintagma *caja scării* a suferit o modificare de tip etimologic populară, devenind *casa scării*.

Pătrunderea în română a acestor sintagme a avut loc prin intermediul specialiștilor arhitecților. Putem situa în timp apariția lor în limba noastră pe la sfârșitul sec. al 19-lea, când au început să se construiască blocuri și în orașele din România, mai ales în București, deși cea mai veche atestare este din 1924, în *Drumul cu plopi* de Cezar Petrescu (*cușca ascensorului*, „cabina ascensorului” [Petrescu 1961 [1924]: 515]). Se știe că terminologia arhitecturii în limba română este de origine franceză. Credem că încercările arhitecților de a impune sintagma *caja scării* (încercări care continuă și în ziua de azi, după mărturia profesorului Eugen Pamfil de la Facultatea de Construcții din Iași) s-au lovit de lipsa de receptivitate a oamenilor de rând, a lucrătorilor de pe șantiere, cărora această expresie trebuie să li se fi părut destul de ciudată. Poate că unii dintre ei replicau în felul următor: «*Ce e aia „caja scării”? Noi nu știm de nici un fel de „cajă”! Lasă că noi o să-i zicem „casa scării”*». Acesta ar fi deci un exemplu de etimologie populară – înlocuirea unei forme noi, insolite, cu un element mult mai bine cunoscut în limbă și aproximativ asemănător formal, astfel ca să se dea o anumită motivație expresiei în cauză. Încă un factor ar fi de natură pur formală – înlocuirea lui [j] cu [s] se poate explica ca un fenomen de fonetică sintactică, ca o asimilare [j] – [s] > [s] – [s]: *caja scării* > *casa scării*. Ne mai putem gândi și la faptul că în unele graiuri dacoromânești pluralul substantivului *casă* este *căși* și, deci, siflanta [ș] din această formă de plural cunoscută de o parte a oamenilor de rând, deosebindu-se de [j] doar prin lipsa de sonoritate, a putut și ea contribui în subsidiar la această etimologie populară: *caja scării* > *casa scării*. Se știe că o sintagmă fixă alcătuită din două (sau din mai multe) unități are șanse de a se impune și a se generaliza cu atât mai mari, cu cât prezintă un aspect fonetic melodios,

fluent, eufonic. Dintre cele două variante, *caja scării* răspunde prea puțin acestor exigențe, în timp ce *casa scării* este clar avantajată.

Dar trebuie să spunem că această explicație nu este singura la care ne-am putea gândi. Germana dispune de compusul *Treppenhaus* „casa scării” (DGR). Corespondența elementelor componente este perfectă. Cei care preferă soluțiile etimologice simple ar putea să admită că rom. *casa scării* este un calc de structură după compusul germ. *Treppenhaus* și să fie mulțumiți. Credem însă, în continuare, că originea corectă pentru rom. *casa scării* este cea detaliată în alineatele precedente, și nu germ. *Treppenhaus*. Pentru a arăta care sunt argumentele împotriva germ. *Treppenhaus* nu avem decât să rearanjăm unele fapte prezentate deja.

În primul rând și în general, terminologia arhitecturii în română este de origine franceză. În al doilea rând și în special în acest caz, am văzut că toate celelalte sintagme discutate (*golul*, *colivia*, *cușca*, *caja*...) provin indubitabil din influența franceză. Credem că dacă *casa scării* ar fi fost un simplu calc după germ. *Treppenhaus*, atunci toate aceste ezitări nu și-ar fi avut locul – ar fi fost de la bun început *casa scării* și nu am fi descoperit nici una dintre celelalte sintagme discutate. Adăugăm că pentru „casa ascensorului” germana dispune de *Aufzugsschacht* (DGR), compus din *Aufzug* „ascensor” și *Schacht* „puț”; în germană nu există un cuvânt compus cu *-haus* pentru „casa ascensorului”. Mai adăugăm că limba franceză a influențat și multe alte limbi, în special în acest domeniu al construcțiilor. Am încercat să vedem de ce expresii dispun diverse limbi europene din sud-estul Europei pentru noțiunea respectivă și am constatat că în limbile rusă, ucraineană, poloneză, albaneză și italiană există sintagme care conțin un substantiv cu sensul de „cușcă, colivie”, deci în aceste limbi este calchiată exact expresia fr. *cage d’escalier*, așa cum se întâmplă și în română (*colivia scării*):

Rus. *лестничная клетка*, unde *клетка* „cușcă, colivie”

Ucr. *сходовая клітка*, unde *клітка* „cușcă, colivie”

Pol. *klatki schodowej*, unde *klatki* „cușcă, colivie”

Alb. *kafaz shkallësh*, unde *kafaz* „cușcă, colivie”

It. *gabbia delle scale*, unde *gabbia* „cușcă, colivie” (această sintagmă este mai puțin utilizată; sintagma uzuală în italiană este *tromba delle scale*).

În ce privește germ. *Treppenhaus* ca posibil etimon pentru *casa scării*, mai adăugăm că în perioada istorică în care apare această sintagmă în limba română (după 1945) cultura germană își diminuase semnificativ puterea de iradiere pe care o avusese anterior. În schimb, am văzut că înainte de 1945, conceptele respective erau denumite cu expresii provenite din influența franceză (*cușca*..., *colivia*..., *golul*...); cu alte cuvinte nici înainte de 1945 influența germană nu s-a făcut simțită în acest domeniu.

Vom încerca în final să răspundem la următoarea întrebare de ordin practic: cum ar trebui să reflecte dicționarele limbii române această situație? Am arătat că în sintagma *casa scării* substantivul *casă* este la origine fr. *cage*, deci cu totul altceva decât vechiul substantiv *casă* „clădire”, moștenit din latină, cu care s-a identificat numai în urma unei etimologii populare. În consecință, pledăm pentru scoaterea sintagmelor *casa scării* și *casa ascensorului* din articolul *casă* „clădire” și crearea unui articol de dicționar separat, pe baza cuvântului-titlu omonim (în DEX ar fi *casă*³), cu sensul global „spațiu în cadrul unei construcții, rezervat pentru diverse amenajări sau instalații speciale”, concretizat mai ales (sau

exclusiv?) în cele două sintagme: *casa scării* și *casa ascensorului*. La etimologie ar trebui să se arate că este vorba de un împrumut din fr. *cage* [*d'escalier, d'ascenseur*], să se menționeze că forma originară *caja scării* a circulat și mai circulă sporadic în unele medii și că forma generalizată *casa scării/ ascensorului* este rezultatul unei etimologii populare, favorizată și de factori ce țin de eufonia structurii: *caja scării* > *casa scării*.

Vom încheia reamintind cele două mari tipuri de demers etimologic la care ne-am referit la început: *etimologie-origine* vs *etimologie biografie*, pentru a ne exprima convingerea că etimologia-origine, așa cum este ea practică în majoritatea dicționarilor limbii române din perioada actuală, este adesea ruptă de viața reală a cuvintelor și de originea lor reală, deci este adesea insuficientă.

Surse

- Arghezi, Tudor, 1965, *Ochii maicii Domnului*, în *Scrieri*, vol. 9, București, Editura pentru Literatură [roman publicat prima dată în 1934].
- Barbu, Daniel, 2001, *Bizanț contra Bizanț*, București, Editura Nemira.
- Breban, Nicolae, 1994, *Bunavestire*, București, Editura Albatros [roman scris între 1972-1974 și publicat prima dată în 1977].
- Călinescu, George, 1968, *Scrinul negru*, în *Opere*, vol. 7, București, Editura pentru Literatură [romanul a fost publicat în volum prima dată în 1960 și fusese publicat anterior în foileton în *Viața Românească*, în anul 1956].
- Cărtărescu, Mircea, 1996, *Orbitor. Aripa stângă*, București, Humanitas.
- Cărtărescu, Mircea, 2002, *Orbitor. Corpul*, București, Humanitas.
- Cimpoieșu, Petru, 2001, *Simion liftnicul. Roman cu îngeri și moldoveni*, Iași, Polirom.
- Cioculescu, Radu, 1995, traducător al romanului *Sodoma și Gomora* de Marcel Proust, București, Editura Univers [traducere publicată prima dată în 1970].
- Cosașu, Radu, 1997, *O supraviețuire cu Oscar*, București, Editura Hasefer.
- Deleanu, Andrei Ion, 1969, traducător al romanului *Nostramo* de Joseph Conrad, București, Editura pentru Literatură Universală.
- Drăguț, Vasile, 1979, *Arta gotică în România*, București, Editura Meridiane.
- Ivănescu, Mircea, 1971, traducător al romanului *Zgomotul și furia* de William Faulkner, București, Editura Univers.
- Lazărca, Cătălin, 1998, traducător al nuvelei *Cercul de familie* de Danilo Kiš, în *Europa Centrală: Memoriile paradis, apocalipsă*, volum coordonat de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, Iași, Editura Polirom [Cătălin Lazărca este publicist și scriitor, n. 1973, la Timișoara].
- Nersesian, Anais, 1994, *Parfumul rochiei*, București, Editura Ararat [Anais Nersesian, n. 1938, București, este poetă, prozatoare, traducătoare de origine armeană].
- Oprescu, George (ed.), 1970, *Istoria artelor plastice în România*, vol. 2, București, Editura Meridiane.
- Paven, Justin Ștefan, Mihai Rădulescu, 1996, *Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit?* București, Editura Ramida.
- Petrescu, Camil, 1988, *Un om între oameni*, vol. 2, București, Cartea Românească [prima ediție: 1955].
- Petrescu, Cezar, 1961, *Drumul cu plopi*, București, Editura pentru Literatură [prima ediție: 1924].
- Popescu, Radu, 1954, *Alexandru Sahia – amintiri despre un contemporan*, în revista *Viața Românească*, București, vol. 5, pp. 252-272.
- Ralea, Catinca, 1968, traducătoare a romanului *Centaurul* de John Updike, București, Editura pentru Literatură Universală [Catinca Ralea, n. 1929 – d. 1981, traducătoare din literaturile engleză, americană și franceză este fiica filosofului și esteticianului Mihail Ralea].
- Revista economică*, 1985, Institutul Central de Cercetări Economice, Consiliul Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale, București.
- Rondelet, Jean, 1804, *Traité théorique et pratique de l'art de bâtir*, vol. 2, Paris.
- Vătășianu, Virgil, 1959, *Istoria artei feudale în Țările Române*, București, Editura Academiei Române.
- Vianu, Tudor, 1971, *Poezia lui Ion Pillat*, în *Opere*, vol. 3, București, Editura Minerva [eseu publicat prima dată în 1934].

Sigle (dicționare)

- BARCIANU₁ – Sab. Pop-Barcianu, *Vocabulariu român-nemțesc*, Hermanstadt, Sibii, Tipariul și Editura lui Teodoru Steinhausen, 1868.
- BARCIANU₂ – Sab. Pop-Barcianu, *Dicționar român-german și german-român*. Ediția a treia. Revidat și completat de dr. P. Barcianu. Sibii, W. Krafft, 1900.
- CADE – I.-A. Candrea – Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I.-A. Candrea. Partea II: *Dicționarul istoric și geografic universal* de Gh. Adamescu, București, Editura „Cartea Românească” [1926–1931].
- DA – *Dicționarul limbii române* [serie veche]. Sub conducerea lui S. Pușcariu, A-C, D-de, F-I, J-lojniță, București, Academia Română/Socet/Tipografia Ziarului „Universul”, 1913–1948.
- DER – *Dicționar enciclopedic român*. 4 vol., București, Editura Politică, 1962-1966.
- DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. Ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
- DEXI – *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*. Coordonator științific E. Dima, Chișinău, Editurile Arc și Gunivas, 2007.
- DGR – *Dicționar german-român*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, Editura Univers Enciclopedic, 2007.
- DL – *Dicționarul limbii române literare contemporane*. Sub direcția prof. univ. D. Macrea și acad. E. Petrovici. 4 vol., [București], Editura Academiei Române, 1955–1958.
- DLR – *Dicționarul limbii române Serie nouă*. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Graur, acad. I. Coteanu, acad. M. Sala și acad. Gh. Mihăilă. D, E, L-Z, București, Academia Română/ Editura Academiei, 1965-2010.
- DM – *Dicționarul limbii române moderne*. Sub direcția prof. univ. D. Macrea, [București], Editura Academiei, 1958.
- DP₁ – Ing. Z. Karniol, ing. C. Neumann, prof. R. Țițeica, *Dicționar politehnic*, București, Editura Tehnică, 1957.
- DP₂ – *Dicționar politehnic*. Ediție revizuită și completată sub conducerea prof. dr. docent R. Țițeica, București, Editura Tehnică, 1967.
- DTT – *Dicționar de termeni tehnici*. Elaborat sub conducerea prof. dr. docent R. Țițeica, București, Editura Tehnică, 1972.
- FEW – W. von Wartburg et al., *Französisches Etymologisches Wörterbuch. Eine Darstellung des galloromanischen Sprachschates*, 25 volumes, Bonn/ Heidelberg/ Leipzig-Berlin/ Bâle, Klopp/ Winter/ Teubner/ Zbinden. 1922–2002.
- LM – A. T. Laurian și I. C. Massim, *Dicționariul limbii române*, 3 tomuri, București, Societatea Academică Română/ Noua Tipografie a Laboratorilor Români, 1871-1877.
- LTR₁ – *Lexiconul tehnic român*. 7 vol., București, Editura Tehnică, 1949-1955.
- LTR₂ – *Lexiconul tehnic român*. 19 vol. Elaborare nouă. Întocmită prin îngrijirea A.S.I.T. de un colectiv sub conducerea prof. R. Răduleț. București, Editura Tehnică, 1957-1968.
- M. D. ENC. – *Mic dicționar enciclopedic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1972.
- MDA – *Micul dicționar academic*. 4 vol. Sub conducerea acad. I. Coteanu. Redactori responsabili: acad. M. Sala și I. Dănilă, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001-2003.
- NDU – *Noul dicționar universal al limbii române*. I. Oprea, C-G. Pamfil, R. Radu, V. Zăstroiu, București, Editura Litera Internațional, 2006.
- NODEX – *Noul dicționar explicativ al limbii române*, București, Editura Litera Internațional, 2002.
- Petit Robert – *Le nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Nouvelle édition du Petit Robert. Texte remanié et amplifié sous la direction de J. Rey-Debove et A. Rey, Paris, Le Robert – SEJER, 2009.
- POLIZU – G. A. Polizu, *Vocabular româno-german, compus și întocmit cu privire la trebuințele vieții practice de... înăvuiți și cores de G. Bariț*. Brașov, 1857.
- PONTBRIANT – R. de Pontbriant, *Dicționar româno-frances*, București – Göttingen – Paris, 1862.
- REW – W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, ediția a treia, Heidelberg, Winter, 1930-1935 [prima ediție: 1911–1920].
- SCRIBAN – A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*. Edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- ȘĂINEANU₆ – L. Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*. A șasea edițiune revăzută și adăugită. Editura „Scrisul românesc”, Craiova, 1929.
- TDRG¹ (1903) – H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. Band I–III. Bukarest, Staatsdruckerei, 1903–1924.

- TDRG₂ – H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von P. Miron. Band I–III. Otto Harrassowitz. Wiesbaden, 1986-1989.
- TDRG₃ – H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von P. Miron und E. Lüder. Band I–III. Cluj-Napoca, Clusium, 2000-2005.
- TLF – Imbs (Paul)/Quemada (Bernard) (dir.), 1971–1994. *Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789–1960)*, 16 volumes, Paris, Éditions du CNRS/Gallimard, site internet <http://atilf.atilf.fr/tlf.htm>.

Bibliografie

- Avram, A. 1997, *Contribuții etimologice*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Avram, A., 2000, *Probleme de etimologie*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Avram, A., 2001, *Noi contribuții etimologice*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Dumistrăcel, S., 2001, *Până-n pânzele albe. Expresii românești. Biografii – motivații*. Ediția a II-a, revăzută și augmentată, Institutul European, Iași [ediția I : 1997].
- Frătilă, V., 2000, *Etimologii. Istoria unor cuvinte*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Graur, Al., 1963, *Etimologii românești*, [București], Editura Academiei.
- Graur, Al., 1975, *Alte etimologii românești*, București, Editura Academiei.
- Loșonți, D., 2001, *Soluții și sugestii etimologice*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Loșonți, D., 2007, *Cerțitudini și ipoteze etimologice*, București, Editura Academiei Române.
- Mărgărit, I., 2007, *Comentarii etimologice și semantice*. București, Editura Academiei Române.
- Nestorescu, V., 2006, *Din viața cuvintelor românești*, București, Editura Academiei Române.

De la méthode en lexicographie.

La biographie d'un syntagme : casa scării „cage d'escalier”.

Résumé

Dans l'article on se préoccupe de l'origine et de la biographie du syntagme *casa scării*. La conception sous-jacente est celle de la « l'étymologie-biographie », qui prévoit d'écrire l'histoire de la présence des lexèmes à l'intérieur du lexique et de décrire les changements qui les ont affectés. On remarque que les dictionnaires du roumain manquent à cette exigence moderne, en se contentant de pratiquer une très succincte « étymologie d'origine », qui ne rend pas compte sur la vie réelle des mots.

MÂNCĂM „CU STIL”: DENUMIRI METAFORICE ÎN LIMBAJUL CULINAR ROMÂNESC

Oana CHELARU-MURĂRUȘ

Facultatea de Litere

Universitatea din București

Prezentul articol încearcă să investigheze, dintr-o perspectivă interdisciplinară, un domeniu mai puțin vizitat de lingvistica românească. Metafora culinară va fi analizată din perspectiva conjugată a retoricii, stilisticii, lingvisticii cognitive promovate de Lakoff și Johnson, cu deschideri (moderate) spre semiotică și analiza structurilor profunde ale imaginarului. Am urmărit să omăgiez astfel, cu modestele mele puteri, spiritul atât de mobil al distinciei mele profesoare, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, care a poposit de-a lungul timpului în varii domenii ale lingvisticii (fonetică și fonologie, dialectologie, gramatică istorică, istoria limbii literare, stilistică, sociolingvistică, pragmatică lingvistică și literară) cu aspirația unor sinteze interdisciplinare superioare. Sper ca aceste rânduri, așternute în liniștea albă a hârtiei, să poată exprima afectuoasa considerație pe care i-o port de decenii.

1. De la arta gastronomică la fantezia onomastică

Hrana, sub toate aspectele ei (procurarea ingredientelor, preparare, prezentare, servire, consumare, reclamă etc.), ține de sfera vitală a existenței umane. Ea este organic legată de dimensiunea biologică a omului, dar exprimă, în egală măsură, așa cum observa Claude Lévi-Strauss într-o lucrare de referință din domeniul antropologiei, trecerea de la *natură* la *cultură* prin însuși actul care transformă „ceea ce este crud” în „ceea ce este gătit / elaborat”¹. Odată instalată în sfera culturii, mâncarea a acumulat valori multiple care țin de practici mitico-magice (ritual, tabu), religioase (sărbători, împărțășanie, posturi), sociale (ospitalitate, circumstanțe festive, etichetă, modă, consumism, dietă, stereotipuri culinare ș.a.) sau simbolice², modelând astfel „structurile antropologice ale imaginarului”³.

Devenită *semn*, hrana intră în sfera de analiză a semioticii odată cu studiul de pionierat al lui Roland Barthes care se întreba:

«Qu'est-ce que la nourriture? Ce n'est pas seulement une collection de produits, justiciables d'études statistiques ou diététiques. C'est aussi et en même temps un système de communication, un corps d'images, un protocole d'usages, de situations et de conduites.»⁴

Prezenta lucrare își propune să investigheze metafora în limbajul culinar românesc, dintr-o perspectivă retorico-stilistică, dublată de una cognitivă pe linia deschisă de George Lakoff și Mark Johnson (1980). Ea va încerca să propună totodată, acolo unde este necesar, și o perspectivă semiotică, respectiv o analiză profundă a structurilor imaginarului care alimentează creația lingvistică propriu-zisă. Cercetarea noastră nu are un caracter exhaustiv,

¹ Lévi-Strauss 1969 [ed. fr. 1964].

² În *Dictionarul de simboluri* al lui Chevalier/ Gheerbrant (1994) figurează un număr important de nume de alimente cu semnificații universale sau specifice unei anumite culturi.

³ A se vedea Durand (1977: 319), care afirmă, odată cu Bachelard, că masticarea este, în plan simbolic, un act de asimilare a substanței lumii, că „realul este, în primul rând, un aliment.”

⁴ Barthes (1961: 979).